

sy: osób oraz nazw geograficznych, co stanowi jej dodatkowy walor. Prezentowana książka jest nieodzowną lekturą nie tylko dla badaczy oraz studentów interesujących się funkcjono-

waniem Unii Europejskiej, ale także zajmujących się problematyką bliskowschodnią.

Radosław FIEDLER

Poznań

Andrzej Wierzbicki, *Rosja: etniczność i polityka*, Oficyna Wydawnicza ASPRA JR, Warszawa 2011, ss. 340.

Problemy etniczności i polityki są kluczowe dla zrozumienia specyfiki transformacji przestrzeni poradzieckiej. Potwierdza to zarówno historia i współczesność polietnicznej Rosji i pozostałych krajów Wspólnoty Niepodległych Państw. Tym bardziej z satysfakcją należy odnotować publikację książki Andrzeja Wierzbickiego na temat polityki narodowościowej w Federacji Rosyjskiej.

Andrzej Wierzbicki należy do bardzo wąskiego, elitarnego grona badaczy, którzy od wielu lat z pasją i konsekwencją godną pochwały analizują przemiany etnopolityczne na przestrzeni poradzieckiej. Początkowo Autor koncentrował swoją uwagę na przemianach etnopolitycznych w wybranych krajach WNP (Białoruś i in.), następnie na regionie Azji Centralnej, zaś w ostatnim okresie na Federacji Rosyjskiej. Efekty tych badań są prezentowane w licznych monografiach i artykułach, w tym publikowanych w serii edytorskiej „Współczesna Azja Centralna” (w ramach której opublikował m.in. znakomitą monografię pt. *Etnopolityka w Azji Centralnej. Między wspólnotą etniczną a obywatelską*, Warszawa 2008, ss. 489) oraz „Studiach Politolologicznych” wydawanych przez Instytut Nauk Politycznych Uniwersytetu Warszawskiego.

Prace A. Wierzbickiego wyróżniają się wysoką kulturą metodologiczną. Zawierają wiele oryginalnych podejść do kwestii teoretycznych i metodologicznych z obszaru etnopolityki, także ważnych dla rozwoju politologii jako dyscypliny naukowej. Zwracają

w nich uwagę m.in. twórcze próby konceptualizacji modeli etnopolityki, jej siatki pojęciowej (której eksplikacja w danym obszarze badawczym jest niezwykle skomplikowana oraz stanowi przedmiot licznych kontrowersji w środowisku politologów) i metod badawczych. Wśród tych ostatnich (etnoterytorialna, etnoekonomiczna, etnodemograficzna i in.) metodę etnopolityczną Autor uznaje za wiodącą. Dodajmy, że rozważania A. Wierzbickiego nad metodami badawczymi inspirują do refleksji nad zasadnością wyodrębnienia kolejnej metody – etnoneoinstytucjonalnej, która może tworzyć jakościowo nową perspektywę badawczą politologii, poprzez adaptację i wykorzystanie najnowszych osiągnięć neoinstytucjonalizmu w badaniach etnopolitycznych. Kwestia ta jednak wymaga odrębnej dyskusji.

W istocie A. Wierzbicki swoimi pracami zainicjował w środowisku politologów polskich dyskusję nad celowością wyodrębnienia etnopolitologii jako samodzielnej dyscypliny z pogranicza politologii i etnologii, lub też specyficznej subdyscypliny politologii. Co także istotne, badania Autora odnoszą się do niezwykle subtelnej i trudno uchwytniej, a zarazem wrażliwej politycznie sfery badawczej, w której znajdują się m.in. kwestie tożsamości narodowej i państwowej, nacjonalizmów i separatyzmów, etnokracji niejednokrotnie skutkujących konfliktami, a nawet krwawymi wydarzeniami w przestrzeni poradzieckiej. Ukazują one mało znane lub nieznanne, a zarazem niezwykle skompliko-

wane procesy zachodzące w polityce narodowościowej krajów WNP, wnosząc znaczący wkład w rozwój etnopolityki, ale także teorii transformacji posttotalitarnej.

Prezentowana praca została wydana w serii edytorskiej „Władza – elity – przywództwo”. Więńczy ona ważny etap badań A. Wierzbickiego nad etnopolityką krajów WNP. Zawarta jest w niej próba opisu specyfiki polityki narodowościowej w Federacji Rosyjskiej oraz wyjaśnienia implikacji, jakie ona niesie dla transformacji ustrojowo-politycznej i społecznej tego państwa. Z analizy tej wynika, że etnopolityka jest jednym z filarów transformacji i ma wartość egzystencjalną dla polietnicznego państwa federacyjnego.

A. Wierzbicki w niniejszej pracy podjął próbę typologizacji etnopolityki rosyjskiej wyróżniając jej trzy fazy: 1) lata 1990–1993, w których specyfikę sytuacji etnopolitycznej określała wygłoszona przez Borysa Jelcyna w 1991 roku w Tatarstanie słynna wypowiedź – *bierzcie tyle suwerenności ile zdołacie unieść*; 2) lata 1994–1998, w których przyjęto koncepcję polityki narodowościowej, ukierunkowaną na umocnienie federalizmu i która nie przyniosła oczekiwanych rezultatów; 3) lata dwóch kadencji sprawowania urzędu prezydenckiego przez Władymira Putina. Właśnie na tej ostatniej fazie rozwoju etnopolityki rosyjskiej koncentruje się głównie uwaga badawcza A. Wierzbickiego.

Koncepcja pracy jest przejrzysta i interesująca poznawczo. Zostały w niej precyzyjnie sformułowane cele i zadania badawcze. Generalnie wiążą się one z weryfikacją hipotezy, która zakłada, że w okresie prezydentury Władimira Putina nastąpiła radykalna zmiana paradygmatów etnopolitycznych. Istota tej zmiany z jednej strony polegała na reorientacji etnopolityki realizowanej w pierwszej dekadzie transformacji w kierunku przywrócenia poczucia godności i dumy narodowej (mocarstwowej) etnicznych Rosjan, z drugiej – na dążeniach do formowania narodu politycznego rozumianego jako wspólnota oby-

wateli wszystkich narodowości państwa federacyjnego – mocarstwa rosyjskiego. Realizacji tych celów miały służyć reformy państwa ukierunkowane na wdrażanie idei demokracji suwerennej, unifikację i centralizację władzy, eliminację zagrożeń separatystycznych, odbudowę pozycji mocarstwowej na świecie itp.

Monografia składa się ze wstępu, pięciu rozdziałów, zakończenia, bibliografii i indeksu. Zakres tematyczny struktury pracy, układ treści i logika wywodu odzwierciedlają przyjętą przez Autora koncepcję badań nad etnopolityką Federacji Rosyjskiej. Poszczególne rozdziały zawierają wiele wątków nowatorskich, ich lektura inspiruje do dyskusji, której dr hab. A. Wierzbicki nie unika, niejednokrotnie przeciwstawiając się obiegowym opiniom na temat polityki narodowościowej Rosji.

W pierwszych trzech rozdziałach A. Wierzbicki szkicuje obraz sytuacji etnopolitycznej w Federacji Rosyjskiej, zamieszkałej przez przedstawicieli 182 narodów. Z zadaniem tym Autor sprawił się z powodzeniem. W rozdziale pierwszym przedstawił szczegółową charakterystykę struktury etnicznej Rosji oraz kwestie tożsamości i funkcjonowania języków narodów państwa federacyjnego. Z rozważań wynika m.in. wniosek, że etnopolityka władz Kremla w znaczącym stopniu w ostatniej dekadzie była warunkowana tendencją demograficzną przejawiającą się w stopniowym spadku udziału ludności słowiańsko-rosyjskiej i wzroście potencjału ludności muzułmańskiej w populacji ludności kraju.

Zagadnienia polityzacji etniczności są analizowane w rozdziale drugim. W badaniach tych Autor przyjmuje J. Rothschilda (*Ethnopolitics. A. Conceptual Framework*, New York 1991) wykładnię „polityzacji etniczności”. Stanowi ona podstawę identyfikacji i interpretacji wielowymiarowych i wielopoziomowych procesów polityzacji etniczności w Rosji, obejmujących specyfikę tożsamości Rosjan, rolę Cerkwi Prawosławnej w procesie kreacji i utrwalania tej tożsamości, mobilność

etniczną, nacjonalizm rosyjski występujący w wielu przejawach i odcieniach. W rozdziale tym A. Wierzbickiemu udało się wniknąć w specyfikę polityzacji etniczności i nacjonalizmu jawnie obecnego nawet w programach i działalności partii parlamentarnych. Owa specyfika wyraża się m.in. w preferencyjnym traktowaniu etnicznych Rosjan – jako swobodnego rdzenia państwowości rosyjskiej, podmiotu narodowo i państwowotwórczego.

Płodnie poznawczo są także rozważania Autora nad rodzajami i formami przejawiania się nacjonalizmu rosyjskiego, w tym nacjonalizmu cywilizacyjnego wspieranego przez władze na Kremlu, ruchy euroazjatyckie i Cerkiew Prawosławną. Podstawą nacjonalizmu cywilizacyjnego, wpisanego w koncepcję „ruskiego miru”, jest przekonanie o samoistności cywilizacji rosyjskiej traktowanej na równi z innymi cywilizacjami oraz wertykalna hierarchia narodów według zasady religijnej. Dodać należy, że granice wpływów „świata rosyjskiego” wykraczają daleko poza granice samej Federacji Rosyjskiej, wyznacza je m.in. obecność mniejszości rosyjskich w krajach WNP, język, i kultura rosyjska, prawosławie i geopolityka. Szczególnie niebezpiecznymi przejawami nacjonalizmu wpisującego się w idee formowania „narodu rosyjskiego” – jak zauważa Autor – są etnofobia i ksenofobia.

W rozdziale trzecim badane jest spektrum problemów związanych z eksplikacją cech tożsamościowych nie-Rosjan, w tym tureckojęzycznych narodów Syberii Południowej. Wiele uwagi Autor poświęca badaniu suwerenizacji nacjonalizmów w kontekście polityzacji etniczności, a także polityzacji islamu i islamizacji polityki. Z badań tych m.in. wynika, że wśród muzułmanów religia pełni funkcje kompensacyjne i ochronne, pozwalające na zachowanie odrębności narodowej. Tym też tłumaczy się wzrost nacjonalizmu islamskiego i tendencje separatystyczne, zwłaszcza na obszarze Kaukazu Północnego.

W rozdziale czwartym analizowane są założenia koncepcyjne, infrastruktura norma-

tywno-instytucjonalna, mechanizmy funkcjonowania etnopolityki państwa federacyjnego oraz reformy w danym obszarze w okresie rządów W. Putina. Bliższa analiza wskazanych elementów etnopolityki realizowanej przez Kreml prowadzi Autora do wniosku, że jej istotę najlepiej oddaje formuła nacjonalizmu cywilizacyjno-politycznego. W ten rodzaj uprawianej etnopolityki wpisana jest uprzywilejowana pozycja etnicznych Rosjan, dążenie do zachowania jedności terytorialnej poprzez centralizację władzy i akceptację autorytaryzmu oraz etnocentryzm i próby rewizji federalizmu jako zasady ustroju terytorialnego.

Rozdział piąty jest swoistą rekapitulacją rozważań zawartych w monografii. Ukazuje podstawowe założenia koncepcji „rossijskiego naroda” i konfrontuje je z rzeczywistością państwa federacyjnego. Z konfrontacji tej wyłania się diagnoza sytuacji etnopolitycznej w Rosji. Autor posiłkując się koncepcją brytyjskiego badacza G. Hoskinga wskazuje również na możliwe scenariusze rozwoju tej sytuacji w najbliższych latach. Z ich analizy m.in. wynika, że obecna sytuacja etnopolityczna w Rosji jest naturalną konsekwencją przez wiele dziesięcioleci tłoczonych się konfliktów narodowościowych oraz kryzysu tożsamości narodów i grup etnicznych w nowej rzeczywistości politycznej. Zarówno „odgórne”, jak i „oddolne” tendencje etnokratyczne występujące wśród etnicznych Rosjan, ale także nie-Rosjan stanowią poważne zagrożenie dla porządku społeczno-politycznego i zachowania integralności państwowości rosyjskiej. Na to zagrożenie nakładają się niekorzystne zjawiska demograficzne, przejawiające się m.in. w depopulacji dotyczącej głównie etnicznych Rosjan, czy wymieraniu małych narodów.

Obecnie realizowany przez Kreml model etnopolityki, choć atrakcyjny dla etnicznych Rosjan, jest konfliktogenny w wymiarze wewnętrznym i międzynarodowym. Świadczy o tym chociażby zamach terrorystyczny na moskiewskim lotnisku (styczeń 2011 r.).

Stąd w Rosji nadal aktualnym pozostaje wyzwanie wypracowania i wdrożenia wariantu etnopolityki wyznaczającej optymalny wariant transformacji tożsamości narodowej i państwowej. Ma ona bowiem wartość egzystencjalną w tym polietnicznym kraju i mojej ocenie warunkuje jego przetrwanie i rozwój.

Wywody zawarte w poszczególnych rozdziałach są bogate w wątki polemiczne i interesujące spostrzeżenia teoretyczne, ujawniają profesjonalizm i kompetencje Autora w zakresie przedmiotowych badań. W rezultacie A. Wierzbickiemu udało się osiągnąć zamierzone cele badawcze. Wywody zawarte w pracy pozytywnie weryfikują tezę o radykalnej zmianie paradygmatów etnopolitycznych na początku XXI wieku. *U podstaw tej radykalnej zmiany paradygmatów tkwił swoisty dualizm etnopolityki rosyjskiej na początku XXI wieku. Dualizm ten wyrażał się w tym, że z jednej strony celem etnopolityki było przywrócenie dumy narodowej (mocarstwowej) etnicznych Rosjan i utwierdzenie ich w przekonaniu, że są narodem państwo-*

wo (mocarstwowo) twórczym oraz nośnikiem cywilizacji rosyjskiej, z drugiej – dążenie do formowania narodu politycznego (rossijskiego naroda), jako wspólnoty obywateli wszystkich narodowości, utożsamianej z silnym państwem (mocarstwem) rosyjskim (s. 281).

Realizacja projektu naukowego przedstawionego w monografii wymagała od Autora wieloletnich studiów, ogromnego wysiłku intelektualnego i konieczności rozwiązania wielu problemów badawczych, właściwego doboru metod badawczych, dotarcia do niejednokrotnie trudno dostępnej literatury i danych empirycznych.

Reasumując, przyjęta przez Autora koncepcja, tok postępowania badawczego i wnioski końcowe świadczą o nowatorskim charakterze monografii. Dzieło należy zaliczyć do pionierskich w literaturze krajowej – istotnie wzbogaca dotychczasowe ustalenia badawcze w danym obszarze badań.

Tadeusz BODIO

Warszawa